

JACEK GYURKOVICH*

URBANITY OF A CITY – THE DREAM OF THE PAST

MIEJSKOŚĆ MIASTA – MARZENIE O PRZESZŁOŚCI

Abstract

In this article the Author makes an attempt at characterizing the notion of *urbanity of a city* and its significance for maintaining, revitalizing and shaping – today and in the future – of an urban spatial structure. He states that the characteristic feature of a developed area exhibiting an urban character is the occurrence of *public spaces* – places favouring public (social) use, offering an attractive functional programme, attracting users. Places which stand out in the area of the city thanks to the characteristic properties of their forms, creating easily identifiable sequences of spaces in the city, exhibiting a desirable human scale of development and urban interiors formed by it. Places exhibiting distinct identity features, thanks to maintaining, adopting or creating contemporary interpretation of the tradition of the place and the historic heritage of the material culture. Places which stand out with their attractive, diversified forms of architecture, the richness of shapes, details, colours, picturesqueness of the atmosphere created by them.

Keywords: urban tradition, historic heritage, shaping and revitalizing of urban tissue

Streszczenie

W artykule Autor podejmuje próbę scharakteryzowania pojęcia *miejskość miasta* i jego znaczenia do utrzymania, rewitalizacji i kształtowania współcześnie i w przyszłości miejskiej struktury przestrzennej. Stwierdza, że cechą szczególną obszaru zbudowanego o miejskim charakterze jest występowanie *przestrzeni publicznych* – miejsc sprzyjających publicznemu (społecznemu) użytkowaniu, o atrakcyjnym programie funkcjonalnym, przyciągającym użytkowników. Miejsc wyróżniających się w obszarze miasta dzięki charakterystycznym cechom ukształtowania, tworzącym łatwe do identyfikacji w mieście sekwencje przestrzeni o pożądanej ludzkiej skali zabudowy i uformowanych przez nią wewnątrz urbanistycznych. Miejsc posiadających wyraźne cechy tożsamości, dzięki zachowaniu, wykorzystaniu lub twórczej współczesnej interpretacji tradycji miejsca i historycznego dziedzictwa kultury materialnej. Miejsc wyróżniających się atrakcyjnymi, zróżnicowanymi formami architektury, bogactwem kształtów brył, detali, kolorów, malowniczością tworzonego przez nie klimatu.

Słowa kluczowe: miejska tradycja, dziedzictwo historyczne, kształtowanie i rewitalizacja miejskiej tkanki

* Prof. D.Sc. Ph.D. Arch. Jacek Gyurkovich, Institute of Urban Design, Faculty of Architecture, Cracow University of Technology, Poland.

Richness and diversity of forms is a natural feature of the spatial environment shaped by man for ages, especially well legible in the oldest parts of cities – in their historic centres. The beauty and unique atmosphere of urban complexes in centres of most cities with ages-long history is a magnet which attracts city inhabitants and tourists, evokes their interest, inclines to travel, to compare similarities and to admire the distinctness, memorable thanks to the intensity of emotional experience they provide. The phenomenon of the attractiveness of these spaces is probably connected with our mystical attitude to transiency. We are genetically encumbered with the past. It is to transiency and accumulation of various forms and styles “the Hearts of Cities” – historic urban complexes in city centres – owe their attractiveness¹.

In the western civilization, especially in the European culture, the attachment to the past is usually extremely strong and deeply encoded in the subconscious of city dwellers. For a number of centuries urban communities have lived and developed on ruins of ancient cities. Preserved structures from the earlier epochs and numerous ruins were a natural scenery for constantly reviving towns and cities in the Middle Ages and later on. In the civilization of the West, deriving from the Christian tradition of Europe, this special situation overlaps with attaching great importance to the authenticity of matter, to places and buildings from the past, which are witnesses to the events which shaped the culture and spatial structures of cities. This attachment to the authenticity of matter, to preserving the original tissue of the city, buildings, details, climate of the places in our culture, is bound with the canons of the Christian religion and the significance of relics of Saints for the Christian community².

Cities keep on changing their appearances – the fastest to pass are people, who complete the form of the city with their every-day lives, which day by day are imperceptibly different. To a variable extent the special structure of the city – the urban tissue – changes, as well, in response to the changing needs, spontaneously or by intended actions³. Most cities are subjected to incessant transformation processes. The tissue of the development which occurs in frontages of streets and piazzas is much more often replaced. The plans of cities are transformed to a much lesser extent, although in this respect there are numerous examples of modernizations. New urban structures are created, connected with the territorial expansion of towns and cities.

Historical urban structures of our towns and cities constitute a personification of the “tamed” space, space in a human scale, which operates with an understandable language of forms. An essential feature of historical urban complexes is the hierarchical structure of space and buildings connected with them, which create this language. They also comprise such characteristic properties as complexity and uniqueness of forms, which result from the accumulation of structures deriving from often different, sometimes quite distant epochs

¹ E. Węclawowicz-Gyurkovich, J. Gyurkovich, *Nowe formy w przestrzeni miast*, [in:] Materiały Międzynarodowej Konferencji *ULAR-1 Odnowa Krajobrazu Miejskiego/Urban Lendscape Renewal*, Faculty of Architecture, Silesian University of Technology, Gliwice 2005, pp. 235–236.

² J. Gyurkovich, *Przestrzeń publiczna – między tradycją i przyszłością/Public space – between tradition and future*, [in:] *Przestrzeń publiczna współczesnego miasta/Public space of contemporary city*, Czasopismo Techniczne, 9-A/2005, Kraków 2005, Volume I, pp. 179–185.

³ J. Gyurkovich, *Miejsca odzyskane – „Gazometry” wiedeńskie i inne przypadki*, [in:] *Miasto w Mieście – problemy kompozycji/City within the City – problems of composition*, Czasopismo Techniczne, 2-A/2004, Kraków 2004, p. 238.

and stylistic periods, in the tissue whose structure is subject to numerous transformations and often replacement of individual elements, which still, however, preserve the principles of composition recorded in the space, which creates a bridge across time. The need of diversity in the environment of man is connected with the conditions of human mind and the stimulating effects of stimuli exhibiting diversified features, deriving from the perception of the surrounding area. In this context, “the lasting” of structures of architecture, maintained in the original form of historic monuments or preserved thanks to adaptation and modernization measures, and blending them into new architectural structures of complexes subjected to rehabilitation or revitalization measures, is undoubtedly a positive phenomenon⁴.

The ideas and shapes, recorded throughout ages in paper, stone or concrete, reveal incessant efforts aiming at determining rules, orders and principles – after years not so clear as in the moment when they were formulated, not always standing the test of time, which transforms or destroys the original structures and interweaves new threads into them, forcing the imperishable values to wage a constant war with the anarchy of urban spaces. The architecture of central areas of numerous towns and cities with ages-long history, owes its peculiar beauty and unique character to the process of constant accumulation of structures in diversified forms. This heritage of material culture has a special meaning, because architecture and the urban complexes created by it, contrary to other works of art, such as painting, sculpture, pieces of applied art, which have been preserved thanks to their unique artistic values and which are exhibited in museums, is exhibited on a permanent basis, in a commonly accessible exposition, which at the same time forms the framework of the everyday life of the city inhabitants.

As it has been observed before, the ability to survive in time is an indispensable quality for works of art to appear in the heritage of the material culture, also architectural structures and the urban complexes created by them. This does not stand for maintaining the original functional values. Functional adaptations, adjustments to the changing social needs or needs of individual users, are also possible and sometimes necessary to maintain the physical structure of buildings. Functions of buildings change more frequently, hence their desirable property is the susceptibility of a permanent constructional structure to internal modifications of their function, although we do know many buildings erected in the past, belonging to the realm of culture, which have preserved their functional value. Buildings are also often transformed, they change their appearance, maintaining their permanent constructional structure. The external “skin”, that is the architectural form, can stand the test of time, if it contains certain universal values, which are still valid despite the lapse of time. This indispensable feature is the non-definable *beauty*, which consists of unique artistic and cultural values of the form, as well as proportions and the relation to the context⁵. “A specific item belongs to culture, as long as it is able to survive in time”⁶. Indeed, this statement refers most of all to architecture. “Architectural items, as history confirms, in time emanate this special energy which is created by nothing but the time...”⁷. And therefore, it can be freely stated that what

⁴ J. Gyurkovich, *Architecture in transition/Architektura w procesie przemijania*, Czasopismo Techniczne, issue 4-A1/2011, Kraków 2011, p. 157.

⁵ J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni miasta. Wybrane problemy*, Cracow University of Technology, Kraków 2010, p. 20.

⁶ H. Arendt, *Między czasem minionym a przyszłym. Osiem ćwiczeń z myśli politycznej*, Warszawa 1994, p. 245.

⁷ M. Misiągiewicz, *Architektoniczna geometria*, DjaF, Kraków 2005, p. 118.

we are usually struck by in the architecture of a city is the cohesion of composition and the richness and diversity of forms, details, textures and colours, which have so many shared elements that they are safely struck between order and chaos, suspended in the picturesque disorder. It can be also believed that there is a clear border, connected with the scale of an urban complex, which is decisive for the fact that subordinating the principles of shaping the space to a uniform architectural concept makes the intended order give way to monotony and boredom.

The European Council of Town Planners in the amended document *New Charter of Athens* published in 2009, presenting the vision of the future of European cities in the 21st century, states that the common efforts aiming at the integration of European states and nations obliges to take actions thanks to which cities which form *networks* "... will maintain their cultural richness and diversity resulting from their long history..." and will be intentionally trying to take this heritage into account today and when planning their future development⁸. This document also emphasizes the importance of *cohesion in time – historical continuity*, which are connected with the need to maintain the character of the urban environment, the *urbanity of a city* mentioned in the title, and the *identity of a city*. These properties of the urban tissue are inseparably connected with the history of cities, tradition and culture of the communities that have been forming them throughout ages. European cities stand out thanks to special properties of the spatial layout formed throughout centuries, also conditioned locally by the topography of the area, and they form characteristic landscape forms. One should aim at preserving and creative continuation of the unique landscape of a city, stressing its *genius loci*, and fight the disturbingly extending phenomenon of "fusion of cities", of the disappearance of legible borders between cities and between cities and open spaces. The mutual competitiveness of cities interconnected within the scheme of the concept of *network of cities* forming various configurations of cooperation and interdependence, will be also very much connected with the attractiveness of the spatial structure of the preserved historical urban complexes and the ability to use this legacy in their contemporary and future development.

A crucial role in these efforts should be played by the revived urban design, which can effectively define the spatial relations between the existing urban context and the revitalized or new urban complexes; which can form three-dimensional visions of the urban space exhibiting the desired properties of the language of urban forms and the climate of the place. Visions created by architects and urban planners competent in the field of forming three-dimensional urban space, which thanks to their knowledge, sensitivity and professional skills can make a necessary contribution to the strategy of revitalization and shaping the development of the city, which constitutes a bridge between tradition and the past, beneficial for preserving the cohesion in time, the historical continuity, the identity of the city and the urban character of the created spatial environment. They can secure a proper direction of the processes of rehabilitation of degraded parts of cities, they can protect and enrich public spaces – streets, piazzas, boulevards, squares and parks – which thanks to their compositional values will constitute elements of the structure consolidating the city, fostering personal contacts of city inhabitants, creating sequences facilitating the identification of places and buildings exhibiting the urban character also in newly erected urban complexes within the areas of the territorial expansion of cities.

⁸ http://www.zabytki-tonz.pl/pliki/karta%20atenska%202003_pl.pdf (15-06-2015).

The revived urban design must be equipped with necessary tools: appropriate legal regulations and competent specialists participating in the creation of the urban space, securing the opportunity to implement the vision of the future European cities as presented in the *New Charter of Athens* – cities creating networks, but at the same time maintaining their cultural individuality, character and identity. In compliance with the principles of the *smart city*, it is also necessary to improve the awareness of the local communities and politicians in the subject of potential opportunities to shape the urban space in a proper way. In this context, the deregulation of the profession of the town planner, carried out in Poland by the political party ruling over the recent years.

A representative example of the Urbanity of a City – the urban climate and character of the spatial structure of the development of a European city, is Cracow.

The Old Town – the historic centre of Cracow, is a unique urban complex, exhibiting special values of an urban landscape. Located in a river bend, with the Castle Hill and the Wawel Royal Castle hovering over the entire area of the historic city, surrounded with a ring of park-like greenery of Planty Park, which in the 19th century replaced the municipal fortifications, is deeply enrooted in the European history, tradition and culture. Like most cities with ages-long history, whose political status and geographical conditions fostered their economic development, Cracow has much increased its territory and population⁹.

The atmosphere of numerous piazzas located within the area of the non-existent former municipal walls – the Main Market Square, one of the largest European medieval piazzas, the Small Market, Szczepański Square, All Saints' Square, Dominican Square and St. Mary Magdalene Square, created also by the authentic historic urban tissue of the architecture and numerous preserved unique historic buildings, leaves the visitors with memorable experience. They form a unique sequence of public spaces, urban interiors, connected with unique municipal streets, used by pedestrians – Grodzka, Szczepańska, Franciszkańska and Bracka Streets. The Old Town is linked to the north with urban complexes from later historical periods, located within the area of the second ring road, which also exhibit a strongly urban character, and the urban interiors situated there with other unique municipal streets: Floriańska Street with Jan Matejko Square, and St. Jana Street through Pijarska and Sławkowska Streets with Sary Kleparz Fair, and further on via Długa Street with Słowiański Square and Nowy Kleparz Fair and to the north-west via Krowoderska Street with Biskupi Square. The former Royal Route – Floriańska and Grodzka Streets to the south and south-east via Stradomska Street and Dietla Street across Krakowska Street with the historic Jewish quarter of Kazimierz and its main urban interior – Wolnica Square, and further on beyond the Vistula River with the historic quarter of Podgórze and its main interior – Podgórski Market Square. On the western side of the Old Town, between the first and second ring road, Na Groblach Square and Zwierzyniecka, Smoleńsk, Józefa Piłsudskiego and Krupnicza Streets unite the tissue urban in character. Karmelicka Street and the Królewska Street, which constitutes its extension, as far as to the Royal Castle in Łobzów, also exhibit the urban character, with the complexes of architecture that define them. It should be mentioned here that currently between Nowowiejska and Kijowska Streets there has been a fight between urban planners and architects and some politicians engaged in forming the municipal atmosphere of the revitalized areas of the city, supported by the local community, who wish to create a municipal piazza – Zwierzyniecki

⁹ Within the new administrative borders, Cracow occupies the area of 327 km² and is inhabited by ca. 760 thousand people, so it has increased its territory and population nearly 300 times since the time of its incorporation.

Market Square, in the extension of Królewska Street, in the place of the existing car park, on one part, and the developers' lobby on the other, planning to locate another shopping gallery here. One should hope that the evolving social awareness and the engagement in the matters which are important for the quality of the municipal environment of the live of inhabitants and politicians in the city which has the ambition to belong to the family of smart cities will have the upper hand over particular economic interests of investors.

The historic Centre of Cracow in the area of Planty Park is a unique urban complex, with a distinct layout which results from the incorporation of the city according to the Magdeburg Law (1257). Modification of the regularity of the plan in Cracow is associated with the existence of earlier settlements as well as the natural configuration of the terrain and the location of the Royal Castle on the Wawel Hill, to which the Royal Route leads. The effect of these circumstances is the formation of a specific layouts in the South-East corner of the Market Square, where in place of two other forward-looking streets corners was formed a characteristic "funnel" of Grodzka Street. The Main Market Square is the largest medieval piazza in Europe. Historic structures accumulating in this area for ages create the unique atmosphere of the city – a city entered on the list of cultural heritage of the western civilization¹⁰. This heritage comprises also the silhouette of the Old Town. The protection of the historic city centre of Cracow, its silhouette, also stands for the protection of the foreground and background for selected observation points – public viewing points. Preservation of these views belongs to the obligations of the current generation, as well as the future ones, towards the legacy of material culture of our civilization; it is also the sign of patriotism, of care for the roots of our culture and national identity¹¹. Protection of this heritage is also in the well-understood interest of the city – it is a magnet that attracts numerous tourists, e.g. in 2007 nine million people visited Cracow; investors, as well as students from foreign universities. It is a priceless marketing value of the city of culture and science, which Cracow undoubtedly is. It has an essential effect on the economic success of the city. It also refers to the other urban complexes described earlier, exhibiting a character of urban development and the space defined by it.

Characteristic places, with specific spatial and landscape features and with distinct appearance, enjoy constantly growing interest in the age of cultural globalization. Medieval towns of Umbria and Tuscany, preserved in a nearly unchanged shape: Orvieto, Siena, Monterigioni, San Gimignano or Volterra, are a source of memorable experiences, a sentimental return to the past and the truth about a city – a legal and special organization serving local communities, with a hierarchical structure of places and buildings, which using a simple and understandable language of spatial form tells the story about the life of its inhabitants. Little towns with a private, human scale of architecture and open spaces or streets and piazzas that surround them, such as Stary Sącz, Nowy Sącz, Kazimierz at the Vistula River, Totnes, Carcassonne or Portofino, are places which equally evoke emotions, affection, which allow to rediscover relations between the spatial structure of a city and the needs of its inhabitant; to find the lost paths, the broken threads

¹⁰ The Old Town within the area of Planty Park together with Wawel, Stradom between St. Gertrudy, Bernardyńska, Smocza, J. Dietla and St. Sebastian Streets and Kazimierz between the Vistula River and Starowiślna, Miodowa and J. Dietla Streets was entered in the UNESCO World Heritage List in 1978.

¹¹ "...already in the 19th century the cult of history became for Europa Minor a natural form of protection of its own identity..." see [in:] J. Purchla, *Kraków w Europie Środka*, BOSZ, Olszanica–Kraków 2008, p. 165.

of continuity of cultural evolution in the hasty development of cities in the history of civilization. These are places full of symbolic meanings, with distinct identity¹².

Representative examples of contemporary architectural interventions in the unique urban tissue, allowing to maintain the urban spatial climate, selected from amongst many that could be presented here, are: the project of renovation of a piazza and extension of a library and museum of arts in Nîmes – Place Maison Carrée (Norman Foster & Partners – 1993) or the contemporary creative interpretation of the climate of a place – arrangement of a historic piazza in Saragossa – Plaza de Nuestra Señora del Pilar (Ricardo Ursón García – 1989–1992).

Examples of large contemporary urban complexes exhibiting the properties referred to above are the revitalization of the port Rheinauhafen in Colony (1992–2002; implementation until 2014) or Hafencity in Hamburg (1998–2000; implementation still in progress) or the design and implementation of the Potsdamer Platz in Berlin (1991–2002) and contemporary revitalization Poblenou district in Barcelona.

“Urbanity of the City” – it is a climate of urban complexes, in which the human scale, richness and attractiveness of architectural forms exhibiting high artistic values, forming public spaces, where efforts aiming at the maintaining the authentic historic matter of the development and using the identity of the place, its *genius loci*, for the contemporary creative interpretation of the historic heritage in revitalized and created parts of the city today is connected with the concept of *cohesion in time – historical continuity*.

Bogactwo i różnorodność uformowań jest naturalną cechą tworzonego od wieków przez człowieka środowiska przestrzennego, szczególnie czytelną w najstarszych fragmentach miast – w ich historycznych śródmieściach. Piękno i niepowtarzalna atmosfera śródmiejskich zespołów urbanistycznych większości miast o wielowiekowej historii jest magnesem przyciągającym mieszkańców miast i turystów, wywołuje zaciekawienie, skłania do odbywania podróży, porównywania podobieństw i podziwiania odmienności, zapadających głęboko w pamięć dzięki sile emocjonalnych przeżyć, których dostarczają. Fenomen atrakcyjności tych przestrzeni miasta prawdopodobnie wiąże się z naszym mistycznym stosunkiem do przemijania. Jesteśmy genetycznie obciążeni przeszłością. To właśnie przemijaniu i narastaniu się różnorodnych form i stylów zawdzięczają swą atrakcyjność „Serca Miast” – historyczne śródmiejskie zespoły urbanistyczne¹.

W cywilizacji zachodu, szczególnie w kulturze europejskiej, przywiązanie do przeszłości jest na ogół niezwykle silne i głęboko zakodowane w podświadomości mieszkańców miast. Przez wiele stuleci miejskie społeczności żyły i rozwijały się na gruzach miast antycznych. Zachowane budowle z wcześniejszych epok oraz liczne ruiny były naturalną scenerią dla wciąż odradzających się miast w średniowieczu i wiekach późniejszych. Na tę szczególną sytuację nakłada się w cywilizacji zachodu, wywodzącej swe korzenie z chrześcijańskiej tradycji Europy, przywiązywanie wyjątkowej wagi do autentyczności materii, do miejsc i bu-

¹² J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni...*, op. cit., p. 140.

¹ E. Węclawowicz-Gyurkovich, J. Gyurkovich, *Nowe formy w przestrzeni miast*, [w:] Materiały Międzynarodowej Konferencji ULAR-1 *Odnowa Krajobrazu Miejskiego/Urban Landscape Renewal*, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice 2005, s. 235–236.

dowli z przeszłości, będących świadkami wydarzeń kształtujących kulturę i przestrzenne struktury miast. To przywiązanie do autentyczności materii, do zachowania oryginalnej tkanki miasta, budynków, detali, klimatu miejsca wiąże się w naszej kulturze z kanonami religii chrześcijańskiej i znaczeniem dla społeczności chrześcijańskich relikwii świętych².

Miasta wciąż zmieniają swoje oblicza – najszybciej przemijają ludzie, wypełniający fizyczny kształt miasta codziennym życiem, dzień po dniu niepostrzeżenie odmiennym. W różnym stopniu zmienia się także przestrzenna struktura miasta – miejska tkanka – w odpowiedzi na zmieniające się potrzeby, spontanicznie lub poprzez zamierzone działania czy też w wyniku kataklizmów³. Większość miast poddana jest nieustającym procesom transformacji. Znacznie częściej wymieniana jest tkanka zabudowy, wypełniająca pierzeje ulic i placów. W mniejszym stopniu przekształcaniom podlegają plany miast, choć i tu znamy liczne przykłady przeprowadzonych działań modernizacyjnych. Tworzone są nowe struktury urbanistyczne związane z terytorialną ekspansją miast.

Historyczne struktury urbanistyczne naszych miast są uosobieniem przestrzeni „oswojonej”, przestrzeni o humanistycznej skali, operującej zrozumiałym językiem form. Istotną cechą historycznych zespołów urbanistycznych jest hierarchiczna struktura przestrzeni i związanych z nimi budowli, które tworzą ten język. Należą do nich także takie charakterystyczne cechy, jak złożoność i niepowtarzalność form, będące efektem nawarstwiania się budowli – pochodzących nieraz z różnych, czasem odległych epok i okresów stylistycznych – w tkance, której struktura podlega licznym przekształceniom i częstej wymianie poszczególnych elementów, zachowujących jednak zapisane w przestrzeni zasady kompozycji, tworzącej pomost ponad czasem. Potrzeba różnorodności w przestrzennym otoczeniu człowieka wiąże się z uwarunkowaniami psychiki ludzkiej i stymulującym oddziaływaniem na nią bodźców o zróżnicowanych cechach, pochodzących z percepcji otoczenia. W tym kontekście „trwanie” obiektów architektury, utrzymanych w pierwotnej formie obiektów zabytkowych czy też zachowanych dzięki zabiegom adaptacyjnym i modernizacyjnym oraz wtapianie ich w nowe struktury zabudowy zespołów poddawanych zabiegom rehabilitacyjnym lub rewitalizacyjnym, jest zjawiskiem bez wątpienia pozytywnym⁴.

Utrwalone przez wieki na papierze, w kamieniu czy betonie idee i kształty częstokroć ujawniają nieustanne dążenia do ustalania reguł, porządków i łańcuchów – po latach nie tak już wyrazistych jak w chwili ich formułowania, nie zawsze opierających się próbie czasu, który przekształca lub burzy pierwotne struktury i wplata w nie nowe wątki, sprawiając, że nieprzemijające wartości toczą ciągłą walkę z anarchią przestrzeni miasta. Architektura śródmiejskich obszarów wielu miast o wielowiekowej historii zawdzięcza swe szczególne piękno i unikatowy charakter procesowi ciągłego nawarstwiania się budowli o zróżnicowanych formach. To dziedzictwo dorobku kultury materialnej ma szczególne znaczenie, gdyż architektura i tworzone przez nią zespoły urbanistyczne w przeciwieństwie do innych dzieł sztuki – takich jak malarstwo, rzeźba, eksponaty sztuki użytkowej, które przetrwały dzięki

² J. Gyurkovich, *Przestrzeń publiczna – między tradycją i przyszłością/Public space – between tradition and future*, [w:] *Przestrzeń publiczna współczesnego miasta/Public space of contemporary city*, Czasopismo Techniczne, z. 9-A/2005, Kraków 2005, Tom I, s. 179–185.

³ J. Gyurkovich, *Miejsca odzyskane – „Gazometry” wiedeńskie i inne przypadki*, [w:] *Miasto w Mieście – problemy kompozycji/City within the City – problems of composition*, Czasopismo Techniczne, z. 2-A/2004, Kraków 2004, s. 238.

⁴ J. Gyurkovich, *Architecture in transition/Architektura w procesie przemijania*, Czasopismo Techniczne, z. 4-A1/2011, Kraków 2011, s. 157.

unikalnym cechom walorów artystycznych i udostępniane są w muzeach – eksponowana jest na stale otwartej wystawie, powszechnie dostępnej, tworzącej ramy codziennego życia mieszkańców miast.

Jak zauważono już wcześniej, zdolność do przetrwania w czasie jest cechą niezbędną do zaistnienia dzieł sztuki w dorobku kultury materialnej – także obiektów architektury i tworzonych przez nie zespołów urbanistycznych. Nie oznacza to konieczności zachowania pierwotnych walorów użytkowych. Możliwe i często niezbędne do utrzymania fizycznej struktury obiektów są adaptacje funkcjonalne, przystosowanie do zmieniających się potrzeb społecznych lub użytkowników indywidualnych. Funkcje budynków zmieniają się częściej, stąd pożądaną ich cechą jest podatność trwałej struktury konstrukcyjnej na wewnętrzne modyfikacje funkcji, choć znamy wiele obiektów powstałych w przeszłości, należących do świata kultury, które zachowały nadal swą wartość funkcjonalną. Budynki często są również przekształcane, zmieniają swój wygląd, zachowując trwałą strukturę konstrukcyjną. Zewnętrzna „skóra” – a więc forma architektoniczna – może wytrzymać próbę czasu, jeśli zawiera wartości uniwersalne, wciąż aktualne pomimo upływu czasu. Tą niezbędną cechą jest niedefiniowalne *piękno*, na które składają się szczególne walory artystyczne i kulturowe formy, a także proporcje i stosunek do kontekstu⁵. „Dany przedmiot należy do kultury, o ile potrafi przetrwać w czasie”⁶. To stwierdzenie w istocie nade wszystko odnosi się do architektury. „Rzeczy architektoniczne bowiem, jak potwierdza historia, z czasem emanują szczególną energią, której nikt poza czasem nie stworzy...”⁷. A zatem można bez wątpliwości stwierdzić, że to, co nas najczęściej urzeka w architekturze miasta, to spójność kompozycji oraz bogactwo i różnorodność form, detali, faktur i kolorów, które mają tyle wspólnych pierwiastków, że tkwią bezpiecznie pomiędzy ładem i chaosem, zawieszane w malowniczym nieładzie. Można też sądzić, iż istnieje wyraźna granica, związana ze skalą zespołu urbanistycznego, która decyduje o tym, że podporządkowanie zasady kształtowania przestrzeni jednolitej koncepcji architektonicznej sprawia, że zamierzony ład ustępuje miejsca monotonii i nudzie.

Europejska Rada Urbanistów w znowelizowanym dokumencie *Nowa Karta Ateńska*, opublikowanym w 2003 roku, przedstawiając wizję przyszłości miast europejskich w XXI wieku, stwierdza, że powszechne dążenie do integracji krajów i narodów Europy zobowiązuje do działań, dzięki którym miasta tworzące *sieci* „...zachowują bogactwo i różnicowanie kulturowe wynikające z ich długiej historii...” oraz będą świadomie starały się wspólnie i w planowaniu przyszłego rozwoju uwzględnić to dziedzictwo przeszłości⁸. Dokument ten podkreśla także wagę *spójności w czasie – ciągłości historycznej*, które wiążą się z koniecznością zachowania charakteru środowiska miejskiego – tytułowej *miejskości miasta* – oraz *tożsamości miasta*. Te cechy miejskiej tkanki łączą się nierozzerwalnie z historią miast, tradycją i kulturą tworzących je przez wieki społeczności. Miasta europejskie wyróżniają się szczególnymi cechami rozwijającego się przez stulecia układu przestrzennego, uwarunkowanego także lokalnie przez topografię terenu, i tworzą charakterystyczne formy krajobrazu. Należy dążyć do zachowania i twórczego kontynuowania unikalnego krajobrazu miasta, uwydatniającego jego *genius loci* i przeciwdziałać niepokojąco rozszerzającemu się zjawie-

⁵ J. Gyurkovich., *Architektura w przestrzeni miasta. Wybrane problemy*, Politechnika Krakowska, Kraków 2010, s. 20.

⁶ H. Arendt, *Między czasem minionym a przyszłym. Osiem ćwiczeń z myśli politycznej*, Warszawa 1994, s. 245.

⁷ M. Misiągiewicz, *Architektoniczna geometria*, DjaF, Kraków 2005, s. 118.

⁸ http://www.zabytki-tonz.pl/pliki/karta%20atenska%202003_pl.pdf (15-06-2015).

sku „zlewania się miast”, zanikaniu czytelnych granic pomiędzy miastami oraz pomiędzy miastami i terenami otwartymi. Wzajemna konkurencyjność miast, powiązanych w ramach idei *sieci miast* w różnorodne konfiguracje współpracy i zależności, będzie także w znacznym stopniu związana z atrakcyjnością przestrzennej struktury zachowanych historycznych zespołów urbanistycznych i umiejętności wykorzystania tego dziedzictwa w ich współczesnym i przyszłym rozwoju.

Istotną rolę w tych działaniach powinno spełniać odrodzone projektowanie urbanistyczne, które może skutecznie definiować relacje przestrzenne pomiędzy zastanym kontekstem miejskim i rewitalizowanymi bądź nowymi zespołami urbanistycznymi, tworzyć trójwymiarowe wizje przestrzeni miejskiej o pożądanych cechach języka form urbanistycznych i klimatu miejsca. Wizje tworzone przez kompetentnych w zakresie kształtowania trójwymiarowej przestrzeni miasta architektów-urbanistów, które dzięki ich wiedzy, wrażliwości i zawodowym umiejętnościom mogą wnieść do strategii rewitalizacji i kształtowania rozwoju miasta niezbędny wkład stanowiący pomost pomiędzy tradycją i przeszłością, dla zachowania spójności w czasie – ciągłości historycznej, tożsamości miasta i miejskiego charakteru kreowanego środowiska przestrzennego. Mogą one zapewnić właściwe ukierunkowanie procesów rehabilitacji zdegradowanych obszarów miasta, chronić i wzbogacać przestrzenie publiczne – ulice, place, bulwary, skwery i parki – które dzięki walorom kompozycji będą stanowić elementy struktury zespalającej miasto, sprzyjające osobistym kontaktom mieszkańców, tworzyć sekwencje ułatwiających identyfikację miejsc i budowli o miejskim charakterze także w nowo powstających zespołach urbanistycznych na obszarach terytorialnej ekspansji miast.

Odrodzone projektowanie urbanistyczne musi być wyposażone w niezbędne narzędzia: właściwe regulacje prawne oraz kompetentne kadry specjalistów uczestniczących w kreacji przestrzeni miejskiej – zapewniające możliwość realizacji zarysowanej w *Nowej Karcie Ateńskiej* wizji przyszłości miast europejskich – miast tworzących sieci, lecz zachowujących swoją odrębność kulturową, charakter i tożsamość. Zgodnie z ideami *smart city* niezbędna jest też większa świadomość lokalnych społeczności i polityków, dotycząca potencjalnych możliwości właściwego kształtowania miejskiej przestrzeni. W tym kontekście głęboko niepokojąca jest przeprowadzona w Polsce przez rządzącą w ostatnich latach partię polityczną deregulacja zawodu urbanisty.

Reprezentatywnym przykładem „Miejskości Miasta” – miejskiego klimatu i charakteru przestrzennej struktury zabudowy miasta europejskiego – jest Kraków.

Stare Miasto – historyczne śródmieście Krakowa jest unikatowym zespołem urbanistycznym o szczególnych walorach miejskiego krajobrazu. Usytuowane w zakolu rzeki, z górującym nad całym obszarem historycznego miasta Wzgórzem Zamkowym z Zamkiem Królewskim – Wawelem, otoczone pierścieniem parkowej zieleni Plant, które w XIX w. wyparły miejskie obwarowania, jest mocno zakorzenione w europejskiej historii, tradycji i kulturze. Jak większość miast o wielowiekowej historii, których status polityczny i warunki lokalizacyjne sprzyjały rozwojowi gospodarczemu, Kraków wielokrotnie powiększył swoje terytorium i liczbę mieszkańców⁹.

Klimat licznych placów rozlokowanych w obrębie nieistniejących już dawnych murów miejskich – Rynku Głównego, jednego z największych europejskich placów średniowiecznych, Małego Rynku, Placu Szczepańskiego, Placu Wszystkich Świętych, Placu Domini-

⁹ Kraków w nowych granicach administracyjnych zajmuje obszar 327 km² i jest zamieszkiwany przez około 760 tys. mieszkańców, powiększył więc ponad 300-krotnie swoje terytorium i liczbę mieszkańców od czasów lokacji miasta.

kańskiego i Placu św. Marii Magdaleny – współtworzony przez autentyczną historyczną miejską tkankę zabudowy i liczne zachowane unikatowe zabytkowe budowle, pozostawia w pamięci odwiedzających niezapomniane przeżycia. Tworzą one niepowtarzalną sekwencję publicznych przestrzeni – wewnątrz urbanistycznych – połączonych unikatowymi miejskimi ulicami oddanymi w użytkowanie pieszym – ulicą Grodzką, Szczepańską, Franciszkańską i Bracką. Z zespołami urbanistycznymi z późniejszych okresów historycznych, położonych w obrębie drugiej obwodnicy, również charakteryzującymi się zdecydowanie miejskim charakterem i usytuowanymi w niej wnętrzami urbanistycznymi, łączą Stare Miasto w kierunku północnym kolejne unikatowe miejskie ulice – Floriańska z placem Jana Matejki, a także św. Jana przez Pijarską i Sławkowską ze Starym Kleparzem i dalej przez ul. Długą z Placem Słowiańskim i Nowym Kleparzem oraz w kierunku północno-zachodnim przez ul. Krowoderską z Placem Biskupim. Dawna Droga Królewska – ulice Floriańska i Grodzka w kierunku południowym i południowo-wschodnim przez ul. Stradomską i ul. Dietla przez ul. Krakowską z historyczną dzielnicą Kazimierz i jej głównym wnętrzem urbanistycznym – Placem Wolnica i dalej za Wisłą również z historyczną dzielnicą Podgórze i jej głównym wnętrzem – Rynkiem Podgórskim. Po stronie zachodniej Starego Miasta, pomiędzy pierwszą i drugą obwodnicą, Plac na Groblach oraz ulice Zwierzyniecka, Smoleńsk, Józefa Piłsudskiego i Krupnicza spajają tkankę o miejskim charakterze. Ulica Karmelicka i przedłużająca ją ul. Królewska aż do Pałacu Królewskiego w Łobzowie mają również z definiującymi je zespołami zabudowy miejski charakter. Należy tu wspomnieć, że obecnie pomiędzy ulicami Nowowiejską i Kijowską toczy się walka zaangażowanych w kształtowanie miejskiej atmosfery rewitalizowanych obszarów miasta urbanistów i architektów oraz części polityków, ciesząca się poparciem lokalnej społeczności – o stworzenie atrakcyjnej miejskiej przestrzeni publicznej – miejskiego placu – Rynku Zwierzynieckiego, w poszerzeniu ul. Królewskiej, w miejscu istniejącego parkingu – z developerskim lobby, planującym usytuowanie w tym miejscu kolejnego domu handlowego. Należy mieć nadzieję, że ewoluująca świadomość społeczna oraz zaangażowanie w sprawy istotne dla jakości miejskiego środowiska życia mieszkańców i polityków w mieście o ambicjach przynależności do rodziny *smart city* zwycięży z partykularnymi interesami ekonomicznymi inwestorów.

Historyczne śródmieście Krakowa w obrębie Plant to unikatowy zespół urbanistyczny o wyrazistym planie wynikającym z lokacji miasta na prawie magdeburskim (1257 r.). Modyfikacja regularności planu w Krakowie wiąże się z istnieniem wcześniejszych osad, a także naturalną konfiguracją terenu oraz usytuowaniem Zamku Królewskiego na Wzgórzu Wawelskim, do którego zmierza Droga Królewska. Skutkiem tych uwarunkowań jest wytworzenie się charakterystycznego układu przestrzennego w południowo-wschodnim narożniku Rynku – placu, gdzie w miejsce dwóch ulic wybiegających z pozostałych narożników powstał „lej” ul. Grodzkiej. Rynek Główny jest jednym z największych średniowiecznych placów w Europie. Zabytkowe budowle nawarstwiający się w tym obszarze przez wieki tworzą szczególny, niepowtarzalny klimat miasta – miasta wpisanego na listę dziedzictwa kulturowego zachodniej cywilizacji¹⁰. Do tego dziedzictwa należy również sylweta Starego Miasta. Ochrona zabytkowego krakowskiego śródmieścia, jego sylwety, to także konieczność ochrony przedpola i tła dla wybranych punktów obserwacji – publicznych miejsc widokowych. Zachowanie tych widoków należy do zobowiązań dzisiejszego i przyszłych pokoleń

¹⁰ Stare Miasto w obrębie Plant wraz z Wawelem, Stradomiem pomiędzy ulicami św. Gertrudy, Bernardyńską, Smoczą, J. Dietla i św. Sebastiana oraz Kazimierzem pomiędzy Wisłą i ulicami Starowiślną, Miodową i J. Dietla wpisane zostało na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w 1978 r.

wobec dziedzictwa kultury materialnej naszej cywilizacji, jest także wyrazem patriotyzmu, dbałości o korzenie kultury i tożsamość narodową¹¹. Ochrona tego dziedzictwa leży również w dobrze rozumianym interesie miasta – jest ono magnesem przyciągającym licznych turystów, np. w 2007 roku odwiedziło Kraków dziewięć milionów turystów, inwestorów, a także studentów z zagranicznych uczelni. Jest nieocenionym walorem marketingowym miasta kultury i nauki, jakim niewątpliwie jest Kraków. W istotny sposób wpływa na jego sukcesy gospodarcze. Dotyczy to także pozostałych opisanych wcześniej zespołów urbanistycznych o miejskim charakterze zabudowy i definiowanej przez nią przestrzeni.

Miejsca charakterystyczne o specyficznych cechach przestrzennych i krajobrazowych oraz wyrazistej fizjonomii cieszą się wciąż rosnącym zainteresowaniem w dobie globalizacji kultury. Zachowane niemal w niezmienionej postaci średniowieczne miasteczka Umbrii i Toskanii – Orvieto, Siena, Monterigioni, San Gimignano czy Volterra, są źródłem niezapomnianych przeżyć, sentymentalnym powrotem do przeszłości i prawdy o mieście – prawnej i przestrzennej organizacji służącej lokalnej społeczności, o hierarchicznej strukturze miejsc i budowli, które prostym i zrozumiałym językiem form przestrzennych snują opowieść o życiu mieszkańców. Miasteczka o kameralnej, ludzkiej skali budowli i otaczających je otwartych publicznych przestrzeniach ulic i placów, takie jak Stary i Nowy Sącz, Kazimierz nad Wisłą, Totnes, Carcassonne czy Portofino to miejsca w równym stopniu rozbudzające emocje, wzruszające, pozwalające na ponowne odkrywanie związków między przestrzenną strukturą miasta i potrzebami jego użytkowników. Umożliwiają odnajdywanie zagubionych ścieżek, zerwanych nici ciągłości ewolucji kultury w pośpiesznym rozwoju miast w historii cywilizacji. To miejsca pełne symbolicznych znaczeń, o wyrazistej tożsamości miasta¹².

Reprezentatywnymi przykładami współczesnych interwencji architektonicznych w unikatową historyczną tkankę miasta, pozwalającymi na zachowanie miejskiego klimatu przestrzennego, wybranymi spośród wielu możliwych do przedstawienia, są: projekt renowacji placu oraz rozbudowy biblioteki i muzeum sztuki w Nimes – Place Maison Carrée (Norman Foster & Partners – 1993 r.) lub współczesna twórcza interpretacja klimatu miejsca – aranżacja historycznego placu w Saragossie – Plaza de Nuestra Señora del Pilar (Ricardo Ursón García – 1989–1992).

Jako przykłady dużych współczesnych zespołów urbanistycznych o wymienionych wyżej cechach można przywołać rewitalizację dawnego portu Rheinauhafen w Kolonii (1992–2002; realizacja do 2014 r.) lub Hafencity w Hamburgu (1998–2000; realizacja nadal w toku) czy też projekt i realizację Potsdamer Platz w Berlinie (1991–2002) oraz współczesną rewitalizację dzielnicy Poblenou w Barcelonie.

„Miejskość Miasta” – to klimat zespołów urbanistycznych, w których ludzka skala, bogactwo i atrakcyjność form zabudowy o wysokich walorach artystycznych, tworzących publiczne przestrzenie, dążenie do utrzymania autentycznej materii zbytkowej zabudowy i wykorzystania tożsamości miejsca – *genius loci* – dla współczesnej twórczej interpretacji dziedzictwa historycznego w rewitalizowanych i kreowanych współcześnie fragmentach miasta wiąże się z ideą *spójności w czasie – ciągłości historycznej*.

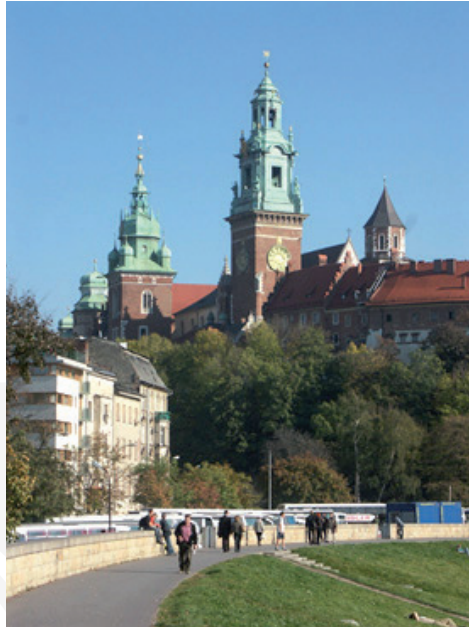
¹¹ „...kult historii już w XIX w. stał się dla Europa Minor naturalną formą obrony własnej tożsamości...”, patrz [w:] J. Purchla, *Kraków w Europie Środką*, BOSZ, Olszanica–Kraków 2008, s. 165.

¹² J. Gyurkovich, *Architektura w przestrzeni...*, *op. cit.*, s. 140.

III. 1–2. Saragossa – Plaza de Nuestra Señora del Pilar – contemporary creative interpretation of the climate of the place – arrangement of a historic piazza (photo by Mateusz Gyurkovich, 2008)

II. 1–2. Saragossa – Plaza de Nuestra Señora del Pilar – współczesna twórcza interpretacja klimatu miejsca – aranżacja historycznego placu (fot. Mateusz Gyurkovich, 2008)

III. 3. Cracow, Poland – Wawel Archcathedral – historic dominant in the view from Czerwieński Boulevard (photo by the author, 2009)

II. 3. Kraków – Archikatedra Wawelska – dominanta historyczna w widoku z Bulwaru Czerwieńskiego (fot. autor, 2009)

III. 4–5. Cracow, Poland: Garden Art, Rajska Street – a contemporary intervention in the historical tissue; INGARDEN & EWY ARCHITEKCI, 2005–2012 (photo by the author, 2009)

II. 4–5. Kraków – Małopolski Ogród Sztuki, ul. Rajska – współczesna interwencja w tkankę historyczną – INGARDEN & EWY ARCHITEKCI, 2005–2012 (fot. autor, 2009)

- III. 6. Cracow, Poland: Cricoteka – Tadeusz Kantor Art Documentation. In 2006 in the international architectural competition were the concept by IQ, 2 Consortium – 2014 (projekt: Vision Sp. z o.o. –Stanisław Deńko, nsMoonStudio Sp. z o.o. – Piotr Nawara, Agnieszka Szultk, Kraków), realization: IQ, 2 Consortium: proj. gen. Sławomir Zieliński (nsMoonStudio Sp. z o.o.); Piotr Nawara, Agnieszka Szultk (nsMoonStudio SP. z o.o); Stanisław Deńko (Vision Sp. z o.o.); (photo by the author, 2009)
- II. 6. Kraków – Cricoteka, Muzeum Tadeusza Kantora (projekt: Vision Sp. z o.o. – Stanisław Deńko, nsMoonStudio Sp. z o.o. – Piotr Nawara, Agnieszka Szultk, Kraków), realizacja: IQ, 2 Consortium: proj. gen. Sławomir Zieliński (nsMoonStudio Sp. z o.o.); Piotr Nawara, Agnieszka Szultk (nsMoonStudio Sp. z o.o.); Stanisław Deńko (Vision Sp. z o.o.); (fot. autor, 2009)

III. 7–9. Hamburg – Hafencity (photo by the author, 2009)

II. 7–9. Hamburg – Hafencity (fot. autor, 2009)

III. 10–11. Berlin – Potsdamer Platz (photo by the author, 2009)

II. 10–11. Berlin – Potsdamer Platz (fot. autor, 2009)

III. 12–16. Barcelona – Poblenou – contemporary revitalization redevelopment
(photo by Mateusz Gyurkovich, 2008)

II. 12–16. Barcelona – Poblenou – współczesna rewitalizacja obszarów przemysłowych
(fot. Mateusz Gyurkovich, 2008)

References

- [1] Arendt H., *Między czasem minionym a przyszłym. Osiem ćwiczeń z myśli politycznej*, Warszawa 1994.
- [2] Gyurkovich J., *Public space – between tradition and future/Przestrzeń publiczna – między tradycją i przyszłością*, [in:] *Przestrzeń publiczna współczesnego miasta/Public space of contemporary city*, Czasopismo Techniczne, 9-A/2005, Kraków 2005, Volume I, 179–185.
- [3] Gyurkovich J., *Miejsca odzyskane – „Gazometry” wiedeńskie i inne przypadki*, [in:] *Miasto w Mieście – problemy kompozycji/City within the City – problems of composition*, Czasopismo Techniczne, 2-A/2004, Kraków 2004, 237–256.
- [4] Gyurkovich J., *Architecture in transition/Architektura w procesie przemijania*, Czasopismo Techniczne, issue 4-A1/2011, Kraków 2011, 159–164.
- [5] Kadłuczka A. (ed.), *Karta Krakowska 2000. Dziesięć lat później*, Monografia 400, Kraków 2011.
- [6] Misiągiewicz M., *Architektoniczna geometria*, DjaF, Cracow University of Technology, Kraków 2005.
- [7] New Charter of Athens – 2003, http://www.zabytki-tonz.pl/pliki/karta%20atenska%202003_pl.pdf (15-06-2015).
- [8] Purchla J., *Kraków w Europie Środka*, BOSZ, Olszanica–Kraków 2008.
- [9] Węclawowicz-Gyurkovich E., Gyurkovich J., *Nowe formy w przestrzeni miast*, [in:] *Materials International Conference ULAR-1 Odnowa Krajobrazu Miejskiego/Urban Landscape Renewal, Faculty of Architecture*, Silesian University of Technology, Gliwice 2005, 235–241.